

იუზა ევზენიძე

მეცხრამეტე საუკუნის ქართველი მწერლები კავკასიის ხალხთა შესახებ

თანამედროვე მსოფლიოში მიმდინარე გლობალიზაციის ფონზე განსაკუთრებით აქტუალურია სხვადასხვა ხალხის კულტურათა თვითმყოფადობისა და თანაარსებობის პრობლემა. მოცემულ შემთხვევაში ჩვენთვის ამოსავალია ჯერ კიდევ ვ. ჰუმბოლდტის მოძღვრებიდან მომდინარე და ქართულ მეცნიერულ სამყაროში განიარაღებული შეხედულება, რომლის მიხედვით: „რაც უფრო ნაირგვარია და განსხვავებული ენები და კულტურათა ენობრივი ფესვი, მით უფრო მძლავრი, გამდიდრებული და ერთიანია კაცობრიობა, როგორც ერთი დიდი მთლიანობა“.¹

ტრადიციული თვალსაზრისით, რამდენადაც მწერლები, პოეტები „ერის სულის ისტორიკოსებად“² სულიერი ანატომიის დიაგნოსტებად არიან ჩათვლილნი, ამდენად საინტერესოა, თუ როგორ აღიქვა XIX საუკუნის ქართველმა მწერლობამ კავკასიის ხალხთა ეთნომენტალური და კულტურული ჰაბიტუსი.

აღნიშნული კუთხით, სყურადღებო მასალაა წარმოდგენილი ისეთ გამოჩენილ ქართველ მწერალთა ნაწერებში, როგორნიც არიან: სოლომონ დოდაშვილი, ალექსანდრე ჭავჭავაძე, გრიგოლ ორბელიანი, ალექსანდრე ორბელიანი, ნიკოლოზ ბარათაშვილი, ვახტანგ ორბელიანი, რაფიელ ერისთავი, დიმიტრი ყიფიანი და კიდევ უფრო მეტად: ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი, ალექსანდრე ყაზბეგი, ვაჟა-ფშაველა, ნიკო ლომოური, ეგნატე ნინოშვილი. საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს ამ თვალსაზრისით, დიდი ქართველი პედაგოგის იაკობ გოგებაშვილის დეაწლი. ამთავითვე უნდა ითქვას, რომ მათი მიმართება სხვადასხვა ეთნოსისადმი დიფერენცირებულია, არაერთგვაროვანი და ცხადია, ეს მასალა არც თანაბარი ღირებულებისაა, მაგრამ ვფიქრობთ, ყველა შემთხვევაში, ეს მონაცემები საინტერესოა ამ საუკუნის

¹ გურამ რამიშვილი, ენათა შინაარსობრივი სხვაობა ენათმეცნიერებისა და კულტურის თეორიის თვალსაზრისით, თბ., 1995, გვ. 176.

² Джамбатиста Вико, Основания новой науки об общей природе наций, перевод А. А. Губера, Л., 1940, с. 357.

საქართველოს სოციალური და კულტურული დინამიკის (პ. სოროკინი, ჯ. ბარნეტი) გასათვალისწინებლად. საილუსტრაციოდ მოვიხმობთ ფაქტებს. ასე, მაგალითად, XIX საუკუნის ქართველ მწერალთა და მოაზროვნეთა შორის პირველი ავტორია ცნობილი ფილოსოფოსი **სოლომონ დოდაშვილი**, რომელიც ქართული ანბანის წარმოშობას მეფე ფარნავაზის სახელს უკავშირებს „უწინარეს ქრისტეს შობისა 327-სა წელსა“. ამ კონტექსტში იგი ეკამათება და უსაბუთებს სომხური სამყაროდან შოვინისტური მიზანდასახულებით შემოჭრილი მთარული აზრის ავტორებს ქართული ანბანის სომხური წარმომავლობის შესახებ თვალსაზრისის უსაფუძვლობას. მისი თქმით, „გამოცანანი ესე არა არიან საფუძვლიანი და დამტკიცებულნი“ (მოკლე განხილვა ქართული ლიტერატურისა ანუ სიტყვიერებისა).³

ნარკვევში — „ქართული ისტორია, მეფობა ირაკლი მეორისა“, ს. დოდაშვილი უარყოფითად ახასიათებს იმ „არეულ დროს“, როცა ლეკები „ჰყოფდნენ თავდასხმასა კახეთსა ზედა“ და გარე მუსულმანური ძალების ზეწოლით „სომეხთა სომხობისათა“ მხარს უჭერდნენ ერეკლეს წინააღმდეგ მათ ბრძოლას (გვ. 220-223). აქ ის კავკასიის მუსულმან მთიელთა ეთნომენტალურ შტრიხებსაც წარმოაჩენს, როცა აღნიშნავს: „დაღესტნელნი, ჩვეულებისამებრ თვისისა, მოპარვით გვარად“ ესხმოდნენ „ქართლ-კახეთს და არბევდნენ მას“ (გვ. 225).

სახელოვანი მოაზროვნე იონა ხელაშვილს, 1831 წელს, გულისტკივილით წერს: „ტფილისში ყოველი შეძლებული კაცი აშენებს სახლებს, მრავალნი რუსნიცა, სომეხნიცა, ხოლო ქართველნი ვართ დაშთენილნი“ (317). მასვე აცნობებს, რომ მოგზაურობს „გორს, დუშეთსა და მთიულეთში“; აღწერს „ლომისობას“ და ქართველთა ეთნოფსიქიკურ თვისებებს (321). 1826 წელს სოლომონ დოდაშვილის მიერ იონა ხელაშვილისადმი გაგზავნილ ბარათში ვკითხულობთ: „არა თავის თავისთვის მხოლოდ, გინა ბედნიერებისათვის ვმუშაკობ, არამედ სიყვარულისათვის მამულისა, რათა ვეროპამ ოდესმე ჰსცნოს ივერია“ (229).

ისტორიული და კულტურულ-ეთნოლოგიური თვალსაზრისით, საკუთრივ ქართული ეთნომენტალური სამყაროს დასახასიათებლად, გარკვეულ წყაროებზე დაყრდნობით, შეიძლება ცალკეულ შემთხვევაში დასაზუსტებელი, მაგრამ ყველა შემთხვევაში საგულისხმო ინფორმაციაა მოწოდებული გამოჩენილი ქართველი რომანტიკოსის **ალექსანდრე ჭავჭავაძის** ნაშრომში: „საქართველოს მოკლე ისტორიული ნარკვევი და მდგომარეობა 1801-დან 1831 წლამდე“, რომელიც მან იმპერატორ ნიკოლოზ I-ს წარუდგინა. აქ, ვკითხულობთ: „იბერია ანუ საქართველო პტოლემეს ხანებში თავის მოცულობით შესდგებოდა: ალბანიისა, საკუთრივ იბერიისა და კოლხეთისაგან. ალბანიას ანუ ალანიას ეჭირა კავკასიის მთის“
³ სოლომონ დოდაშვილი, თხზულებანი, თბ., 1989, გვ. 214-215 (შემდგომში ციტირებისას გვერდებს მივუთითებთ ძირითად ტექსტშივე).

აღმოსავლეთი თხემები, დაწყებული დარუბანდით სამხრეთისაკენ, ვიდრე ალაზნამდე. იბერია შეიცავდა ახლანდელი კახეთის ნაწილს, ქართლს, სომხეთის, ახალციხის მხარესა და არაქსზე მდებარე ყველა მიწა-წყალს. კოლხეთი შეიცავდა ლაზიკას, სამეგრელოს, გურიასა და აფხაზეთს, რომელშიც შედიოდა: ახლანდელი იმერეთი, სვანეთი და აბაზინების, ანუ აბასების მთელი მიწა-წყალი ტამანამდე. ძველად ქართველებს იბერებს, ანუ გიორგებს უწოდებენ მათი ხელობის, მიწათმოქმედების გამო. გიორგისაგან წარმოსდგა ოსმალური სახელწოდება გურჯი, რუსების ძველებურ აქტების გრუზი, შემდგომ გრუზია; ხოლო თვითონ ქართველები თავის თავს უწოდებენ „ქართველებს“ წინაპრის ქართლოსის სახელწოდებისაგან“.⁴

მეორე ქართველი რომანტიკოსის — **ალექსანდრე ორბელიანისთვისაც** ქართულ მუსიკალურ მონაცემთა მიხედვითაც კი „ჩუენი საქართველოს (ქართლ-კახეთის — ი. ე.) და იმერეთის ერნი არიან ძველ ივერიანელებისა შვილიშვილები, ვითარცა პიტალოს ოქროთაგან პიტალო ოქრო გამოდინარე“.⁵

კავკასიის ხალხთა ეთნოფსიქოლოგიურ თავისებურებებზე კონკრეტულად ამხვეილებს ყურადღებას დიდი ქართველი რომანტიკოსი **გრიგოლ ორბელიანი**. კერძოდ, ის ჩერდება ოსების, ჩეჩნებისა და ყაბარდოების თვისება-ხასიათზე, მათი საცხოვრისის გეოგრაფიულ არეალზე, ქართველებთან ამ ხალხების მსგავსება-განსხვავებაზე. ამ მხრივ, საინტერესოა გრიგოლ ორბელიანის მოთხრობა „მგზავრობა ჩემი ტფილისიდან პეტერბურგამდის“.

პოეტის თქმით, „ვლადიკავკაზს ესამზღვრებიან თავაურნი და სხვანი მთის ხალხნი, ჩაჩანი და ყაბართო, პატარა და დიდი, ძალიან შიში იყო უფრო უწინ მთის ხალხისაგან“ (162). გრიგოლ ორბელიანი კმაყოფილია კნიაზ აფხაზის — იმის გამო, რომ მან „დაამარცხა თავაურნი“... ხალხის ამშლელნი და აფხაკნი, რომელნიცა აფხაკობდნენ საქართველოს გზაზე“ (162). როგორც ვხედავთ, გრ. ორბელიანიც უარყოფითადაა განწყობილი ოსების მიმართ.

სახელოვანი პოეტი დაწვრილებით აღწერს და სიმპათიითაა გამსჭვალული ყაბარდოელებისადმი, როცა ეძებს ნათესაურ შტრიხებს ქართველებსა და ყაბარდოელებს შორის: „უწინ ძლიერი ხალხი იყო, გარნა საშინელმან ჭირმან გაწყვიტა და შემდგომ ბრძოლამან პირისპირ რუსთა... ყაბართოელნი არიან თავისუფლების მოყვარენი... ებრძვიან ესოდენ წელთა რუსთა, რომელთაცა შეავიწროეს ფრიად, დაამცირეს და დაიპყრეს მთელი ყაბართო; გარნა სიყვარული თავისუფლებისა ვერ აღხოცეს მათ შორის... მარადის ეძიებენ შემთხვევასა, რათა დაიხსნან მამული თვისი რუსისგან.“

სტუმართმოყვარეობასა არათუ ოდენ ყაბართოელნი, არამედ ყოველნი კავკასიისა ხალხნი ჰრაცხვენ უწმინდეს მოვალეობად, — სტუმარი გინა

⁴ ალექსანდრე ჭავჭავაძე, თხზულებანი, ი. გრიშაშვილის რედაქციით, თბ., 1940. გვ. 241.

⁵ ალექსანდრე ორბელიანი, ივერიანელების გალობა, სიმღერა დიდინი, იხ. კრებული: ქართველი რომანტიკოსები ლიტერატურისა და ხელოვნების შესახებ, თბ., 1980.

იყოს უცნობი, შევალს რა მათდა სახლსა შინა, იქმნების შეუხებელი ყოველთა მისთა მტერთაგან და პატივცემულ ყოვლისა სახლობისაგან, და უკეთუ გითხრა ოდესმე ძმობა, ანუ მეგობრობა (ყონად), მაშინ სიკვდილამდე ექნება ესე გრძნობა განუწყვეტლად და მეგობრისათვის არც სიმდიდრესა და არცა სიცოცხლესა თვისსა არა დაზოგავს“ (164). ამასთან „ყაბართოელთა აქეთ ბუნებითი გონება და მეხსიერება“ (165).⁶ მისი დაკვირვებით ეს ხალხი ანთროპოლოგიურადაც ძალიან მოჰგავს ქართველებს. ამ ხალხებს დადებითად ახასიათებენ შემდეგ აკაკი და ვაჟა... არსებითი და ეროვნული თვალსაზრისით განსაკუთრებით ღირებული, მაინც ქართველი ადამიანის ეთნომენტალური სამყაროს გრიგოლ ორბელიანისეული ის დახასიათებაა, რომელიც თავისი ბრწყინვალე მხატვრული ნიჭით მჭევრმეტყველურად წარმოსახა პოეტმა „სადღევრძელოში“, რითაც სამარად-ჟამოდ გაუსიგრძელებს პოლიტიკურად გადასხვაფერებულ სივრცეში მყოფ ახალ საქართველოს, რომ ქართულ კულტურულ-პოლიტიკურ ველში უნდა განიხილებოდეს არა მხოლოდ საკუთრივ ეთნოგენეტიკით ენობრივად ერთი ფესვიდან ამოზრდილი ქართული ტომები (ქართლელი, კახი, თუში, ფშავ-ხევსური, მთიული, მესხი, იმერი, გურული და მეგრი), არამედ „ფეხმარდი ოსი“ და „მშვილდოსნობით“ ცნობილი აფხაზი. ერის კულტურას ჰქმნის ენის, რწმენის, ტერიტორიის, წინაპართა საფლავების კულტი და პოლიტიკური ერთობა; აი, ესაა ლაიტმოტივი გრ. ორბელიანის მრწამსისა, რომელიც მან ესტაფეტად გადასცა შემდგომ ხანას და ჩვენს თაობასაც.

თუ გრიგოლ ორბელიანის დაკვირვებებში მეტ-ნაკლებად ანალიტიკური მიდგომა შეინიშნება ქართველურ ტომთა და კავკასიის ხალხებზე მსჯელობისას, ამ თვალსაზრისით განსხვავებულია და უფრო ემოციურ ასპექტშია გადმოშლილი გენიალური ქართველი რომანტიკოსის **ნიკოლოზ ბარათაშვილის** დამოკიდებულება კავკასიის ხალხებისადმი. მხოლოდ ერთ ლექსში, რომლის სახელწოდებაა: „ომი საქართველოს თავად-აზნაურ გლეხთა პირისპირ დაღისტნისა და ჩეჩნელთა წელსა 1844-ს“, უკვე სათაურშივეა გამჟღავნებული ავტორის უარყოფითი პოზიცია კავკასიის მთიელთა — დაღესტნელთა და ჩეჩენთა წინააღმდეგ, რასაც დასტურჰყოფს შემდეგი სიტყვები:

*„ძრწოდე, კავკასო! ახლო არს დღე შენის აღსასრულისა!..
...კავკასო, ქართლოსს საფლავზე არიან გაფიცებულნი...
...ჰე, დაღისტნელნო, სომხითის კედელნი თქვენგან ნგრეულნი...
...კავკასო, აჰა კახნიცა, შენზედ გულამღვრეულები...
მეფის ირაკლის გაწვრთნილნი, გმირებად ნასახელები!
ნუ ჰგონებ, აღზოცვილიყვნენ მათ შორის ძველნი მამულნი:
ყოველსა დაშთა შეილები, საშვილიშვილოდ ვაჟაკანი!
ნაუნჯნი ყმანიც მეფისა თუშები მოუღალაენი...“*

⁶ გრიგოლ ორბელიანი, თხზულებათა სრული კრებული, თბ., 1959, გვ. 162-165. გვერდებს ვუთითებთ ტექსტშივე.

*თქვენი ჭირიძე თუშებო, ბიჭობა თქვენი ქებულა,
მახელი თქვენი მარადის დაღისტნელთ ქედზედ ლესულა!
...კავკასო, ძრწოდე! შეირყა ჩეჩენიც დასამზობელი!..
...ჰე ძმანო, ნუ თუ არ გესმით მეფის ირაკლის ხმა მაღლით?
გიხმობდეთ: ქართველნო, ჰე შაბას! კურთხევა თქვენდა ზე მაღლით!
...თქვენ ჰქმენით საქმენი, ღირსნი, თქვენთა წინაპართა!
ვაგლახათ ეცით წარმართთა!*

*აზრდილნი ჩვენთა მამათა იშვებენ საიქიოსა,
და გიკურთხებენ სახელსა, მომავალთ მოსალხინოსა“ (გვ. 131-132).⁷*

როგორც ვხედავთ, ამ ლექსში „ურჯულოთა“, „წარმართთა“ და ქრისტიანი „ზე მაღლით“ კურთხეული დაპირისპირების დონეზეა აყვანილი ქართველთა და დაღესტან-ჩეჩენთა შორის მიმდინარე კავკასიის ომი. იმჟამად არსებული პოლიტიკური ვითარება ნიკ. ბარათაშვილის მხატვრულ სამყაროში ეროვნულ-სარწმუნოებრივ ასპექტშია განცდილ-გააზრებული; სოციალურად ერთიანი ქრისტიანიული საქართველოს ბრძოლა „წარმართ“, თუ ფანატიკოს მაჰმადიანთა — „დაღესტნელთა“ და „ჩეჩენთა“ წინააღმდეგ. გმირობის სამაგალითო ნიმუშებად წარსულიდან გამოხმობილია სრულიად ქართველთათვის მითოსურ სამოსელში გახვეული უშორეულესი დიდი წინაპრის, მთელი ერის სახელის ფუძემდებლის ქართლოსის და ახლო საუკუნეებიდან ერეკლე მეფის სახელები.

ეროვნული ინტერესებიდან გამომდინარე, ცხადია, „ბედი ქართლისას“ და „საფლავი მეფის ირაკლისას“ ავტორის ორიენტაცია პრორუსულია. მხატვრულ რეგისტრშია აყვანილი ასევე საქართველოს პოლიტიკური ორიენტაციის პრობლემა, კავკასიის ხალხთა ურთიერთობის კონტექსტში, რომანტიკოსი პოეტის **ვახტანგ ორბელიანის** მიერ. ლექსში „ირაკლი და მისი დრო“, ის ხოტბას ასხამს ერეკლე მეფის გმირობას იმიტომ, რომ „ებრძვის ქრისტეს მტერს, წინ უდგას თავის ერს“. და ეს მტერი კი მისთვის „ოსმალებისა“ და „სპარსელების“ რანგში მოაზრებული „დაღესტანია“. აქ პოეტი აშკარად თავმომწონეობს იმით, რომ ერეკლეს ბრძოლას აღმოსავლურ მუსლიმანურ სამყაროსთან — „აღტაცებით ...ვეროპა უმზერს“. საუარაუდოა, პოეტს აქ მხედველობაში აქვს გოტჰოლდ ეფრაიმ ლესინგის „მინა ფონ ბარლემპში“ გაუღერებული აზრი ერეკლეს უძლეველობის შესახებ. სხვა შემთხვევაში („ირაკლი და კოხტა ბელადი“), მწვავე პრობლემად განიცდება „ლეკი კახსა, თუ კახი ლეკს დასძლევს?“ და „არწივსა“ და „ლომს“ უწოდებს ურჯულო ლეკთა სახელგანთქმული ბელადის მძლეველ გმირთაგმირ — ერეკლე მეორეს, რომელიც მისი წინაპარი იყო.⁸

საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს, რომ მას შემდეგ, რაც კავკასიის მთია-

⁷ ნიკოლოზ ბარათაშვილი, თხზულებანი, თბ., 1968.

⁸ ვახტანგ ორბელიანი, ლექსებიდან ციტირებას ვახდენთ წიგნიდან: ქართული მწერლობა, ტ. 9.

ეთში სისხლისმღვრელი ომი შეწყდა, პოლიტიკური ვნებათაღელვა ერთგვარად ჩაცხრა, ნანატრი მშვიდობის ჟამი დადგა და, როგორც ჩანს, „კავკასიური თემის“ ადრე დასადგურებულ შეფასების ემოციურ ტონს, რომლითაც მოცულია ზემომოხმობილ ქართველ მწერალთა ნაწერები, მოვლენათა განსჯის, შედარებით დისკურსიული ფორმა ჩაენაცვლა. ამ მხრივ განსაკუთრებით საინტერესოა გამოჩენილი ქართველი პოეტის **რაფიელ ერისთავის** ფოლკლორულ-ეთნოგრაფიული წერილები.⁹

„სამშობლო ხევსურისას“ ავტორი ქართველთა ეთნო-ფსიქოლოგიური და მენტალური სამყაროს ერთ-ერთი პირველი მკვლევარია. თავის ნარკვევებში: „ქართული სახალხო პოეზია“, „ქართული საეკლესიო გალობა და სიმღერები ნოტებით“, „ლენხუმის მაზრაში ძველი და ახალი ჩვეულების მოთხრობა ანუ იგივე ისტორია“, „ატატიო კოპლატაძის მეუღლის გადმონაცემი“, „სამეგრელოს შესახებ“, რუსულ ენაზე გამოქვეყნებულ სტატიათა სერიალში: «О Тушечно-Пшаво-Хевсурском округе», «О крестьянском сословии в Мингрелии», «Заметки О Сванетий» და სხვ., პოეტი წინ წამოსწევს იმ სულიერ ნიშნებს, რაც საქართველოს ამ კუთხეთა ერთიანობის საფუძველთაგანია. განსაკუთრებით საგულისხმოა, რომ რაფიელ ერისთავი ქართული მუსიკალური კულტურის სპეციფიკის გათვალისწინებით ამჩნევს იმ მსგავსებას, რაც ქართულ სიმღერას აახლოებს იტალიურ სიმღერასთან, როცა აღნიშნავს: „ჩვენი ქვეყანა, როგორც იტალია მდიდარია სხვადასხვა სიმღერებით, მათი მუსიკალური კილოთი და მიმოხრით“,¹⁰ რითაც ერთგვარად ამაგრებს ევროფილოსოფიურ სივრცეში გაჟღერებულ ჰეგელისეულ აზრს იტალიელთ, ქართველთა და ჩერქეზთა, როგორც „კავკასიური რასის“ წარმომადგენელთა ერთობის შესახებ.

ქართული „ეთნო-ფსიქო-ლოგოსის“ (გ. გაჩევი) რაობის, მისი გავრცელების არეალისა და მიმართების შესახებ მეზობელ ხალხებთან მეტად ანგარიშგასაწევი მოსაზრებები აქვს გამოთქმული, თავისი თავგანწირვით ქართველთათვის დიდი აკაკი წერეთლისგან „თავდადებულად წოდებულ“, ამჟამად ქართული ეკლესიისაგან, უწმინდესისა და უნეტარესის, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ილია მეორის ლოცვა-კურთხევით წმინდანად შერაცხულ **დიმიტრი ყიფიანს**. ეს შესანიშნავი მამულიშვილი და მოაზროვნე XIX საუკუნის 70-იან წლებში აქვეყნებს სტატიას — სათაურით — „უცნაური ნადირობა“, სადაც მის მიერ ქართულ ეთნოსში მოიაზრება: „სვანები, მეგრელები, ლენხუმელები, იმერლები, გურულები, აჭარლები, შავშელები, ჭანელები, ქართლები, კახელები, ქიზიყელები და ინგილოები“.¹¹ ამ კუთხ-

⁹ რაფიელ ერისთავი, ფოლკლორულ-ეთნოგრაფიული წერილები, გამოსაცემად მოამზადა, წინასიტყვაობა, შენიშვნები და კომენტარები დაურთო თემურ ჯაგოდინიშვილმა, თბ., 1986.

¹⁰ იქვე, გვ. 22.

¹¹ დიმიტრი ყიფიანი, რა ხალხია ქართველები? შეადგინა, რუსული სტატიები თარგმნა, შენიშვნები და ბოლოსიტყვა დაურთო თამაზ ჯოლოგუამ, თბ., 1995. გვ. 19.

ეებიდან ამოზიდული ენობრივი ენერგია და მის საფუძველზე შექმნილი კულტურა არის ავტორის აზრით, საქართველოს, როგორც ქვეყნის არსებობის საფუძველი. ამიტომაცაა, რომ 1880 წელს გამოქვეყნებულ სტატიამ „ბატონ იანოვსკის ორგვარი შეცოდება“, ამხელს რა მის შოვინისტურ მსოფლმხედველობას, ქართული ენის ფლობას ბუნებრივ აუცილებლობად სახავს არა მხოლოდ საქართველოს ტერიტორიაზე მცხოვრები ყველა ქართველისათვის, არამედ ქართულ სინამდვილეში წარმოდგენილ არაქართველთათვისაც.

დიმიტრი ყიფიანის შეხედულებით, ქართული ენის საფუძველიანი ცოდნა შესაძლებლობას აძლევდა არა მხოლოდ სახელოვან ქართველებს: ალექსანდრე ჭავჭავაძეს, გრიგოლ ორბელიანს, დიმიტრი ორბელიანს, პეტრე ბაგრატიონს, ივანე აფხაზს, სვანსამიძეს, გიორგი ერისთავს, არამედ სხვა ერის შვილებს: მოსე არღუთაშვილს, ვასილ ბებუთოვს და თვით ჟანდარმერიის შეფს „მიხეილ ტარიელი ლორის-მელიქოვს“¹² შეესრულებინათ მეზობელ ქვეყანათა შორის პოლიტიკური და ზოგჯერ კულტურათაშორისი შუამავლის ფუნქციაც. დიმიტრი ყიფიანი ქართული ფენომენის მოვლა-დაცვის აუცილებლობას აღნიშნავს ასევე 1882 წელს გამოქვეყნებულ წერილში „გახეთ კავკასის“ ბატონ რედაქტორს“. თავის მსჯელობას ის საფუძველად უდებს უტყუარ ფაქტებს, რომლის მიხედვით ამტკიცებს, რომ „ამ ქვეყანას (საქართველოს — ი. ე.) აქვს თვალსაჩინო დამსახურება როგორც კაცობრიული ისტორიის, ისე მსოფლიო მართლმადიდებლური ეკლესიის წინაშე“.¹³ მოწამეობრივ აღსასრულამდე ერთი წლით ადრე, 1886 წელს, ნარკვევში „რა ხალხია ქართველები“, დ. ყიფიანი საქართველოს დაუძინებელ მტრებად სახავს: თურქებს, სპარსელებს, მონღოლებს და მათ რანგში ჩრდილო-კავკასიელ მთიელებს.¹⁴ დიმიტრი ყიფიანი ქართველ მწერალ-მოაზროვნეთა შორის ერთ-ერთი პირველთაგანია, რომელმაც საგანგებოდ გახაზა ქართველთა ისტორიული დამსახურება კულტურული კაცობრიობის წინაშე: „საქართველომ კაცობრიობის ამ მტარვალთა მრავალი დარტყმა მიიღო საკუთარ თავზე და ამით საფრთხე ააცილა დასავლეთის ცივილიზაციას, არაერთ ქრისტიან ხელისუფალს უღიარებია ქართველი ხალხის დამსახურება მსოფლიოს წინაშე, ხალხისა, რომელმაც თავგანწირული ბრძოლის ქარცეცხლში გამოატარა სხივმოსილი სიწმინდე სამოციქულო ეკლესიისა“.¹⁵

მართლმადიდებელი რუსული სამყაროს ღირსებათა წარმომჩენი დიმ. ყიფიანი შოვინისტური მსოფლმხედველობის პირველი კრიტიკოსთაგანია და როგორც ვიცით, მისი მსხვერპლიც. დიდი მამულიშვილი ღირსეულად აფასებს საქართველოს ტერიტორიული გაერთიანებისა და სიმშვიდის

¹² იქვე, გვ. 34.

¹³ იქვე, გვ. 42.

¹⁴ იქვე, გვ. 58.

¹⁵ იქვე, გვ. 58.

დამყარების საქმეში ერთმორწმუნე რუსეთის როლს, როცა წერს: „ბოლოს და ბოლოს საქართველომ რუსეთის მფარველობის ქვეშ მიაღწია იმას, რაც XIII საუკუნიდან არ ღირსებია“. მაგრამ იმასაც გარკვევით მიუთითებს: „როგორია, როცა ვეება კასრით თაფლს მოგიძღვნიან, მადლობის სათქმელად გაღებულ პირში კი კუპრს ჩაგასხამენ“.¹⁶ ამას კი, მისი აზრით, სჩადიან „დასავლეთის გუბერნიებიდან პირდაპირ აქ მოხვედრილი ადმინისტრატორები, — იმათ პოლონელებში ვეშლებით“.

მას სჯერა, რომ „ჩვენ მეომარი ხალხი ვართ და მაშასადამე პატიოსანიც. ამასთანავე, ქართველები ახალგაზრდა ხალხი არაა და ვერც ვერაფერს წამოგვაგებს ანკესზე“.¹⁷

დიმიტრი ყიფიანის პუბლიკაციების გათვალისწინებით, ვრწმუნდებით, რომ იმ დროისათვის მრავალ საჭირობოროტო საკითხთან ერთად, კავკასიის ხალხთა ურთიერთმიმართების პრობლემებზე მსჯელობისას, მისი სახით, ახალი დროის საქართველოს ჰყავდა ვიწრო შოვინისტური ზრახვებისაგან თავისუფალი, დიპლომატიური მანევრირების ნიჭით დაჯილდოებული მოაზროვნე, რომელსაც გასიგრძელებული აქვს ქართული ფენომენის ღირებულება და შესაბამისი ადგილი საკაცობრიო კულტურაში. ამიტომაცაა, რომ რწმენის, ენისა და სამშობლოს სახე-ხატის მოვლა-შენახვა, „ურჩ რაინდად“ წოდებული ამ დიდი მამულიშვილის სამოღვაწეო საქმიანობის სასიცოცხლო პრინციპია. ამ მხრივ, ის ღირსეული მემკვიდრეა სოლომონ დოდაშვილისა და წინამორბედი ილია ჭავჭავაძისა.

ქართულ სინამდვილეში პირველი მოაზროვნე, ვისაც ადრე უფრო განწყობილებათა და ცალკეულ შემთხვევებზე რეაგირების წრიდან ლოგიკურ-დისკურსიული ანალიზის დონეზე აჰყავს „კავკასიის ხალხთა“ ცნებაში მოაზრებული პრობლემების ღირებულება, მხოლოდ და მხოლოდ **ილია ჭავჭავაძეა**. თავისი შემოქმედებითი ცხოვრების აისიდან დაისამდე, არა მარტო მხატვრული სიტყვის სფეროში გაჟღერდა „ფიქრი მთელ კავკასიის ხალხის თავისუფლებაზე“, მასში შემავალ ერების თანაარსებობაზე, არამედ დიდი ქართველი მოაზროვნის „პუბლიცისტურ ფილოსოფიაში“ (შ. ნუცუბიძე) („ზოგიერთი რამ, „ერი და ისტორია“, „აი ისტორია“, „ქვათა ლაღადი“, „ვის ნათესა ვმკით“, „შინაური მიმოხილვა“, „ქართული ხალხური მუსიკა“, „კატკოვის პასუხად“, „ბ. იანოვსკის წერილების გამო“, „დავით აღმაშენებელი“, „ასი წლის თავი ერეკლე მეფის გარდაცვალებიდან“, „ხალხის ჩვეულებათა შესწავლის შესახებ“, „მეცხრამეტე საუკუნე“ და სხვ.). ჩვეული სინთეზურ-ანალიტიკური განსჯით ნათელყოფილია „კავკასიის ხალხთა“ ურთიერთობის შუქ-ჩრდილოვანი მხარეები. ი. ჭავჭავაძის პოლემიკა ქართული ფენომენის უკუღმართად დამნახვე ავტორებთან (პატკანოვი, ივ. ჯაბადარი, ნ. მარი და სხვ.) გააზრებულია არა ნაციონალ-

¹⁶ იქვე გვ. 59.

¹⁷ იქვე გვ. 60.

ისტურ-შოვინისტური, არამედ ჭეშმარიტი მამულიშვილის, საღად მოაზროვნე ისტორიკოსისა და ფილოსოფოს-სოციოლოგის პოზიციიდან. ილია ის მოაზროვნეა, რომელსაც „ისტორიულ და არაისტორიულ ფაქტთა გასარჩევად აქვს თავისი ღირებულებათა სისტემა“,¹⁸ რომელიც მას უკარნახებს არა მხოლოდ „კავკასიის მთიელებთან“, არამედ სომხებთან და რუსებთან ურთიერთობის ახსნა-გარჩევას და ანალიტიკური მიდგომის საფუძველზე არსებული კონფლიქტური ვითარების დარეგულირებას. ეს პრობლემა ქართულ სააზროვნო სივრცეში მრავალგზის არის დახასიათების ობიექტად ქცეული.¹⁹ ამ საინტერესო თემის გარშემო მოწინავე ქართველობა აგრძელებს ფიქრს²⁰ და, ამდენად, მისი საგანგებოდ დახასიათების აუცილებლობაც ამჟამად არ დგას.

ფაქტი ერთია, რომ ილია ჭავჭავაძე თავის პუბლიცისტიკაში რელიგიურად წარმოაჩენს ქართველი ხალხის სოციალურ-პოლიტიკურ და კულტურული ცხოვრების დინამიკას, მის მიმართებებს როგორც შიდა ეროვნულ, ასევე გარე სამყაროსთან, რითაც შესანიშნავად ახერხებს, როგორც ქართული ცხოვრების „მაჯაშისა შემტყვევარი“ ექსპერტი, ჩვენი ხალხის „სოციალური ანატომიის“ (შ. ნუცუბიძე) ჩვენებას და მისი მიმართებების გარკვევას „კავკასიის ხალხის“ ეთნოფსიქოლოგიის კონტექსტში.

ქართველი ხალხის სულიერი ცხოვრების, მისი შინაგანი და გარეგანი სოციალ-პოლიტიკური სიმპათია-ანტიპათიების შესახებ ძალზე საინტერესო სურათს იძლევა „საქართველოს უგვირგვინო მეფედ“, „ქართული პოეზიის იაღბუხად“ წოდებული დიდი მგოსანი აკაკი წერეთელიც. აკაკიმ ყურადღების ცენტრში მოიქცია და დიდი მხატვრული და პუბლიცისტური ტალანტის წყალობით, მკითხველის ცნობიერებაში ობიექტივიზაცია მოახდინა ჩვენი ქვეყნის წარსულისა და აწმყოსი, — საქართველოს ყველა კუთხისა: ქართლი და კახეთი, იმერეთი, გურია და სამეგრელო, აჭარა და აფხაზეთი, რაჭა-ლეჩხუმი და სვანეთი, ფშავ-ხევსურეთი და შავშეთი, ჭანეთი და მესხეთი... მეზობელ მონათესავე ხალხთაგან მისი ინტერესის საგანია ყაბარდო.

აკაკის წარმოდგენაში ამ კუთხეთა თანაარსებობა საქართველოს ერთიანობას გულისხმობს. ეს აზრია გატარებული მის მრავალ ნაწარმოებში და მათ შორის სტატიებში „სამი ლექცია „ვეფხისტყაოსანზე“, სადაც პოეტი გარკვევით მიუთითებს: „ქართლი, კახეთი, იმერეთი, გურია,

¹⁸ ერნესტ კასირერი, რა არის ადამიანი, ცდა ადამიანური კულტურის ფილოსოფიის აგებისა, გერმანულიდან თარგმნა ლამარა რამიშვილმა, თბ., 1983. გვ. 304.

¹⁹ ივ ჯავახიშვილი, ილია ჭავჭავაძე და საქართველოს ისტორია, თბ., 1938. ნ. ტაბიძე, ილია ჭავჭავაძის პუბლიცისტიკა, თბ., 1988. რ. მეტრეველი, ისტორიზმი ქართველი მწერლების შემოქმედებაში, თბ., 2002 და სხვ.

²⁰ ილიას პუბლიცისტიკის ამ ასპექტში გააზრებისათვის საინტერესოა ლ. მინაშვილის მიერ შედგენილი კრებული: „ილია ჭავჭავაძე. „წერილები ლიტერატურაზე“, პუბლიცისტური წერილები, თბ., 1988.

სამეგრელო, აფხაზეთი, სვანეთი, ლეჩხუმი, რაჭა, ლაზისტანი, ფშავი, ხევსურეთი და სხვადასხვა... შეერთებული შეადგენენ ძლიერსა და ვრცელ საქართველოს“. რასაკვირველია, ყველა ეს კუთხე მგოსანმა პოეზიაშიც იმ ჩონგურის სიმებად დასახა, რომელსაც სრულიად საქართველო ჰქვია და სამარადჟამოდ უკვდავყო ყველა ქართველისათვის დაუვიწყარი სიტყვებით: „ჩონგური საქართველოა, სიმები ჩვენ ვართ ყველაო“. დღევანდელი ქართველისათვის, არა მხოლოდ მხატვრულ-ემოციური გამიზნულობა, არამედ ღრმა შემეცნებითი, ეროვნული იდეოლოგიის გამამყარებელი მნიშვნელობა აქვს აკაკის მიერ ერთიან საქართველოდ დანახულ და მისი ხედვის არეში მოახრებულ ამ კუთხეებში შემავალ გეოგრაფიულ პუნქტებს, მთელ იმერ-ამერს, აფხაზებს, რომელთაც არა ზღვისპირელებს, არამედ „მთის შვილებს“ უწოდებს — ერთიანად კავკასიის მონათესავე ყაბარდოელებს, რომელთანაც ჩვენს „ქვეყანას“ აკავშირებს „რჯულზე უფრო უმტკიცესი“ („გამზრდელი“) ტრადიცია, ეთნოფსიქოლოგიური და კულტურული თავისებურებანი.

ამ ასპექტით ღრმად მოქალაქეობრივი ჟღერადობა აქვს როგორც საკუთრივ აკაკის უმძაფრეს პუბლიცისტიკას, ისე მაღალი ემოციებით გაჯერებულ, ღრმა პოლიტიკური პათოსით დამუხტულ პოეზიას და პროზას. გარკვეულ კონტექსტში განსაკუთრებით გამორჩეულია, არა მხოლოდ რუსეთის დიდი კულტურის დამფასებელი პოეტის, არამედ მის შოვინისტ შვილთა დაუნდობელი კრიტიკოსის, აკაკის სატირული მხატვრულ-პუბლიცისტური მემკვიდრეობა. თავისთავად მეზობელ სომეხთა წარსულის პათეისმცემელი აკაკი წერეთელი, როცა სომხური შოვინიზმის გააქტიურების მომსწრე ხდება, წერს და აქვეყნებს ღრმა მეცნიერული ერუდიციით და ამავე დროს მხატვრული ნიჭით გასხივოსნებულ უმძაფრეს ნარკვევს: „ისტორიული განხილვა სახელწოდებისა: არმენის, ჰაისტანის და სომხეთის“. ეს თხზულება ილია ჭავჭავაძის „ქვათა დაღადის“ და ვაჟას პოემა „ჰაოს და ქართლოსის“ (1899) გამოქვეყნებამდე ერთი წლით ადრე (1898 წ.) დაიბეჭდა, მაგრამ ისევ და ისევ მეზობელ შოვინისტ ხალხთა მეოხებით თავის დროზე თურმე ტირაჟის დიდი ნაწილი განადგურდა და ფართო საზოგადოებისათვის ბოლო დრომდე უცნობი იყო.²¹

აკაკი წერეთელი ყველა შემთხვევაში „ველიკორუსული ფსიქოლოგიის“ (დ. ოვსიანიკო-კულიკოვსკი) და მოძალეხული სომხური შოვინიზმის უმძაფრესი კრიტიკოსია, თორემ სხვა შემთხვევაში — მთელი ცხოვრების მანძილზე ღირსეულად დამფასებელი, როგორც მისი დროის დიდი რუსული კულტურის, ასევე ავბედითი ისტორიისაგან გაწამებული, ნახევრადლტოლვილი, უძველესი წარსულის სომეხი ერის, მისი გამრჯე ხალხის და

²¹ იხ.: უცნობი აკაკი, წიგნი გამოსაცემად მოამზადეს იუზა ევგენიძემ და ნანა ფრუიძემ. შესავალი წერილი იუზა ევგენიძის, კომენტარები და შენიშვნები ნანა ფრუიძის, ოსუ გამომცემლობა, 2001.

გამოჩენილი ადამიანების. ამიტომაც ყოველგვარი ქსენოფობიისაგან გათავისუფლებული, ჯერ კიდევ 1874 წელს, მიესალმება ქუთაისში მოსულ სომხებს. სხვა დროს კი, პოეტი სიყვარულით მიმართავს სომეხთა გამოჩენილ მწერალს გაბრიელ სუნდუკიანცს, რითაც თანამედროვეებს ქართველთა და სომეხთა თანაარსებობის აუცილებლობას შეახსენებს.

ამჟამად საგულისხმოა, თავისთავად სხვა დროს აკად. ნიკო მარის ნიჭის ღირსეულად დამფასებლის, მაგრამ კონკრეტულ შემთხვევაში მის მიმართ მკაცრი ოპონენტის, აკაკის სტატია: „პროფესორ მარის საპასუხოდ“ (1898 წ.).

აკაკის დროსაც უჭირდა საქართველოს და უჭირს დღესაც, მაგრამ აკაკისა და მისი სხვა ღირსეულ შვილთა ძალისხმევით, ყოველ დროში, სიტყვით და საქმით, კვლავ ერთიანობის აზრით იმუხტებოდა, ცრემლნარევი, ტკივილიანი სიყვარულით დულაბდებოდა დაშლა-რღვევის პირას მისული ყოველივე ეროვნული. ასეთ შემთხვევაში „კავკასიის მაღალ ქედზე მიჯაჭვული ამირანის“ და მასთან შერწყმული „ქრისტეს ტანჯვის“ გზით მავალი ქართველი, თავისი დიდი კულტურის ტარების უნარით, აკაკის მრწამსით ინარჩუნებს მზისქვეშეთში არსებობის უფლებას და მომავალშიც დაძლევეს ყველა გასაჭირს...

კავკასიის ხალხთა შორის ერთ-ერთი საინტერესო ეთნოსის — ლეკების შესახებ საგულისხმო დაკვირვებებია მოწოდებული ცნობილი ქართველი მწერლისა და მოღვაწის **ნიკო ლომოურის** (1852-1915) ნაწერებში. პუბლიცისტური ჟღერადობის მოთხრობაში „წინაპართა აჩრდილნი“, მწერალი მენტალურად მკვეთრ დიფერენცირებას ახდენს ქართველთა და ლეკთა შორის, როცა აღნიშნავს: „უძველეს დროიდან მოკიდებული ლეკები და ქართველები ერთმანეთის მეზობლად ცხოვრობდნენ. სამწუხაროდ, საქართველოსა და დაღესტანს შორის დიდი განსხვავება სუფევდა. ეს განსხვავება ბუნებისა, რაღა თქმა უნდა, თავის შესაფერ გავლენას მოახდენდა მცხოვრებლებზედაც. ბუნება მხოლოდ საძირკველსა ჰყრის ეროვნულის ხასიათისას: ამ ხასიათს ავითარებს, სხვადასხვა თვისებათა და მიდრეკილებათ ანიჭებს ისტორიული გარემოებანი“.²²

ნიკო ლომოური შესანიშნავად ახერხებს ლეკთა და ქართველთა ხარაქტეროლოგიური თვისებების წარმოჩენას. მისი თქმით „ლეკები არც ერთხელ არ გამოსულან ველურ, მამა-პაპურ მდგომარეობიდან“ (388), მით უფრო მას შემდეგ, რაც „მაჰმადიანობამ... მთელს დაღესტანში ამაყად ააფრიალა მწვანე დროშა ცოფმორეული ფანატიკოსობისა“ (389). ამ ფონზე მწერლის სიტყვით, „საქართველო სრულიად სხვაგვარ ქვეყანას წარმოადგენდა... ქრისტეს წინააღმდეგ ქართველებმა შექმნეს თავიანთი ეროვნული განათლება. ამ

²² ნიკო ლომოურის თხზულებათა ციტირებას ვახდენთ წიგნიდან: ქართული პროზა, წ. XIV, თბ., 1987. გვ. 388. სხვა შემთხვევაში გვერდებს ამავე წიგნიდან ვუთითებთ ტექსტშივე.

განათლებას ქრისტიანობამ წმინდა კაცთმოყვარული მადლი მოჰფინა და... არასდროს ქართველებს არ გაუგდიათ ხელიდამ... ხმალი... წიგნი და ჯვარი ქრისტესი“ (388). ნიკო ლომოურის აზრით, „ქართველობას მთელს თავის სიცოცხლეში არ ჰყოლია ისეთი მოუსვენარი და შემაწუხებელი მტერი, როგორც იყვნენ... ლეკები“ (389). ლეკების მიმართ მსგავსი აზრი და განწყობილებაა გამოხატული მოთხრობაში „ქრისტიანი ლეკები“ (235-248).

ყველა შემთხვევაში ნიკო ლომოურის მსჯელობაში მეტ-ნაკლებად გამოძახილს პოულობდა ელიზე რეკლიუს აზრი ამა თუ იმ ხალხზე ბუნების გარემო-ლანდშაფტის გავლენის შესახებ.²³

ალექსანდრე ყაზბეგი, ლიტერატურის დიდ ექსპერტთა მიერ იმთავითვე აღიარებულია, როგორც „შვენება ქართული ლიტერატურისა“ (დავით კლდიაშვილი). ამიტომაცაა, რომ „უწმინდესი ხელოვნების ჭეშმარიტად უმაღლესი მხატვრობის“ (დავით კლდიაშვილი)²⁴ შემცველ მის ნაწარმოებებს ზოგადკაცობრიულ ღირებულებათა ასახვის კულტურით გადალახული აქვს ლოკალური და დროითი ფეხბირები. მაგრამ ამ საკაცობრიო საფიქრალის უმაღლეს დონეზე გამოხატვის გარდა, ალ. ყაზბეგის, როგორც ქართველი მწერლის დამსახურება ისიცაა, რომ მან პირველმა ჩვენს სინამდვილეში ყურადღების არეში მოაქცია ხევი და მოხევეები, რითაც თვალნათლივ გაუცნობიერა მკითხველს ამ კუთხის ფსიქო-ეთნიკური და კულტურული ერთიანობა დედასაქართველოსთან. დიდმა მწერალმა ამ ფონზე შესანიშნავად წარმოაჩინა მოხევეების, როგორც ჭეშმარიტ ქართველთა მიმართების ხასიათი მეზობელ მთის ხალხებთან, იქნებოდა ეს ჩერქეზები, ჩეჩნები, ოსები, ლეკები, ქისტები თუ სხვ.

ალექსანდრე ყაზბეგს, როგორც მამულიშვილს და ხელოვანს კარგად ჰქონდა გაცნობიერებული მის მიერ მხატვრული, თუ ეთნოგრაფიული გამოსახვის ობიექტად კონკრეტული მასალის — ხევისა და მოხევეების შერჩევის ეფექტურობა და მისი ეროვნული მნიშვნელობა, როცა სტატი-აში „წერილი იონა მეუნარგასადმი“ — გარკვევით აღნიშნავს: „ვნახე, რომ მთიელთა მხარეს საქართველოსას, თითქმის ქართველებადაც არ სთვლიდნენ და ვსცადე გამეცნო ეს ხალხი ქართველებისათვის. გამეცნობიერებინა მათი გულის მოძრაობა, რომელიც ძველთაგანვე სცემდა საერთო საქმისათვის, ძველთაგანვე გვერდს უდგა საქართველოს ყოველ გაჭირვებაში... ეს იყო ჩემი წადილი და ამას წარმოადგენდა მთელი რიგობა ელგუჯებისა, ელისოებისა, ბერდიებისა და სხვ.“ (გვ. 319). ამის ერთი მიზეზთაგანი კი ის გახლდათ, რომ მწერლის თქმით, „გაუცნობელნი ხალხ-²³ სხვა ასპექტით, მაგრამ ამავე რიგის თავისებურებათა შესახებ მსჯელობა იხილეთ წიგნში: მ. გოგიბერიძე, რჩეული ფილოსოფიური თხზულებანი, ტ. IV, თბ., 1978. გვ. 315-316.

²⁴ ვიმოწმებთ წიგნიდან: ილია გორგაძე, ნოდარ გურგენიძე, ალექსანდრე ყაზბეგი, ცხოვრებისა და შემოქმედების მატთანე, თბ., 1998. გვ. 63. შდრ. კრებული: ცხოვრება ალექსანდრე ყაზბეგისა. მოგონებები შეკრება და გამოსაცემად მოამზადა ე. ავსაჯანიშვილმა, თბ., 1988. გვ. 437.

თან... პატივცემული პირნი იმ დასკვნამდე მიიყვანა, რომ ხევი საოსეთოდ ჩათვალეს და მოხვევები ოსებად... ამასთანავე ილახებოდა ხალხის წესები მრავალთათვის გაუგებარი, და ის წმინდა ჩვეულებანი, რომლის გაკიცხვაც კაცობრიობის შეურაცხყოფად ჩაითვლება“ (ა. ყაზბეგის ავტობიოგრაფიული ჩანაწერები, ფაქტები. გვ. 204).²⁵

აღ. ყაზბეგმა თანდათანობით და პატივისცემით, დიდი სიყვარულით დახატა კავკასიის მთიელთა სახე-ხასიათები ისეთ ბრწყინვალე თხზულებებში, როგორცაა: „ელგუჯა“, „მამის მკვლელი“, „ელისო“, „ელეონორა“, „ნამწყემსარის მოგონებანი“, „საქართველოს ბომონდი“ და სხვ. თავის „ავტობიოგრაფიულ ცნობებში“ იგი ქადაგებს „ჩერქეზების სიყვარულს როგორც ნათესავისა“. სხვა ვითარებაშიც შთამბეჭდავად უკვდავყოფს თავის ბრწყინვალე ქმნილებებში ამ ხალხის საუკეთესო თვისებებს... ა. ყაზბეგი პირველი მწერალია, რომელმაც ეთნიკური მსგავსებანი შენიშნა ჩეჩენთა და ქართველთა წეს-ჩვეულებებში, ტრადიციებსა და ადათებში. მან ჩვენში განმტკიცებული ტრადიციის ფონზე, დადებით კონტექსტში წარმოაჩინა დაღესტნის ისეთ შვილთა ხასიათები, რომელთაც „სისხლის ღვრა მეჯლისად“ მიაჩნიათ („ელეონორა“), მაგრამ ამავე დროს გახაზა, რომ სიყვარული წყვილთა შორის ის ვულკანური ენერჯიაა, რომელიც არღვევს ეროვნულსა და სარმუნობრივ საზღვრებს და სამოყვროდ აამოძრავებს დაპირისპირებულ ხალხთა შვილებს... ამ კონტექსტში შედარებით მუქ ფერებშია ასახული ცალკეულ შემთხვევაში ოსები, როგორც განსხვავებული ეთნიკური მონაცემების ხალხი... მაგრამ დიდ ბელეტრისტს ყოველთვის ამკობს ტაქტი და ზომიერება, რომ აჩვენოს ადამიანებში ზნეობრივად არა მარტო უარყოფით ნაკადთა ჩასახვა-წარმოშობის მამოძრავებელი მოტივები, არამედ დასახოს მათი დაძლევის გზები. თავის დროზე ქართული ლიტერატურის ცნობილმა მკვლევარმა ალექსანდრე ხახანაშვილმა ა. ყაზბეგის გარდაცვალების გამო გამოქვეყნებულ სტატიამ (გაზ. «Русские Ведомости», 1893) და შემდეგ თავის „ნარკვევებშიც“ შენიშნა ა. ყაზბეგის, როგორც ხალხთაშორისი ურთიერთობების სიყვარულის გამომხატველი მწერლის ჰუმანისტური მიდგომა კავკასიის ხალხთა: ჩეჩენთა, ინგუშთადმი, როგორც „აღსასვე უხვის გრძნობით და გულის ზრახვათა“ და „ქართველი მოპასანის“ სახელითაც მონათლა ამ ქვეყნიდან ნაადრევად წასული მწერალი.

კავკასიის ხალხთა იერსახის სიღრმისეული შრეები, მათი ფსიქო-ეთნიკური თავისებურებანი მრავალფეროვნად წარმოაჩინა „ქართული ხელოვნების სულის განმასახიერებელმა გენიოსმა“ (არტურ ლაისტი) **ვაჟა-ფშაველამ**. თავის უკვდავ მხატვრულ შედეგებსა თუ პუბლიცისტიკასა და ეთნოგრაფიულ ნარკვევებში ბრწყინვალედაა ილუსტრირებული ფშავე-ხე-

²⁵ იხ. კრებული: ცხოვრება ალექსანდრე ყაზბეგისა. მოგონებები შეკრიბა და გამოაცემად მოამზადა ე. ავსაჯანიშვილმა: თბ., 1988. გვერდებს ვუთითებთ ძირითადად ტექსტში.

სურულ მასალაზე დაყრდნობით, როგორც ქართველთა ეთნომენტალური და კულტურული ფიზიონომია, ასევე ქართული ფენომენის დამოკიდებულების შინაარსი კავკასიის მონათესავე და განსხვავებული სულიერი პოტენციის ხალხებთან. თუკი ვინმემ იცოდა ჩვენში, ეს პირველ ყოვლისა დიდმა ვაჟამ უწყოდა, თუ რას წარმოადგენდა საქართველოსთვის დაღესტნის ხალხები, როცა ლექსში „ხატმა გვიბრძანა“ (1901) მიანიშნებს, თუ როგორ არის „ჩვენს დასარბევლად... ყალფს შემდგარი, როგორც აფთარი... დაღესტანი“, ასევე „ქურდ-კანტალა ქისტიც“. მაგრამ ამის მიუხედავად, რაინდული სულის პოეტი, სიკეთეს და სილამაზეს ეძებს ყველგან და მათ შორის კავკასიის ხალხებშიც.

ამ თვალსაზრისით, საინტერესო სურათია წარმოდგენილი ერთი მხრივ მის მხატვრულ შემოქმედებაში („ალუდა ქეთელაური“, „სტუმარ-მასპინძელი“, „სისხლის ძიება“, „ჰაოს და ქართლოს“, „პაპას მსოფლიო ფიქრები“, „დროშა“, „სოფლის სურათები“, „ვართანას“, „ბოქაული“ და სხვ.), ასევე, სტატიებში („ფშაველები“, „ხევსურები“ და სხვ.). ვაჟას მხატვრულ ქმნილებებში წარმოსახული პერსონაჟები (ალუდა, ზვიადაური, ჯოყოლა, ქიჩირი, მინდია და სხვ.) რაინდული ხასიათის ახალ, მანამდე უცნობ სამყაროს აცნობენ „კულტურის კრიზისის“ ეპოქაში მცხოვრებ მკითხველებს. მათი მრწამსით, მხოლოდ ქრისტიანი ქართველი კი არა, არამედ მაჰმადიანი ქისტი, ჩერქეზი და ლეკიც შეიძლება იყოს რაინდი ანუ „კაი ყმა“, თუკი ისინი ადამიანური ღირსების, ზნეობრივი სიმტკიცის, პიროვნული ავტონომიურობისა და კაცთაშორის „ჰაერად ქცეული სიყვარულის“ მაგალითებს აძლევენ საზოგადოებას. ესაა სწორედ ახალი დროის, ჩვენი ეპოქისათვის ეგზოტ პრობლემური „სულის რაინდობა“ (ნ. ბერდიაევი), რომელიც კაცობრიობის სულიერ-ზნეობრივი ღირებულებების გადასარჩენად სანუკვარ იდეალადაა დასახული მრავალი თანამედროვე მოაზროვნისა და მწერლის მიერ (ნ. ბერდიაევი, ხოსე ორტეგა ი გასეტი, პოლ ვალერი და სხვ.).

რაინდული სულის ძალუმად გამოხატვის მოთხოვნას უკავშირდება ვაჟას შემოქმედებისათვის დამახასიათებელი ის ნიშანი, რომელიც სხვადასხვა რელიგიასა და ეროვნებათა წარმომადგენელთა დამი პატივისცემაში ვლინდება. აღნიშნული პოზიცია ერთგვარ უნიკონშია ჯერ კიდევ ჰეგელის მიერ შენიშნულ, ჭეშმარიტი ქრისტიანისათვის დამახასიათებელ ნათანბრძენისეულ ზნეობრივ კრედოსთან.²⁶ „ჩვენ ვიტყვით კაცნი ჩვენა ვართ, მარტო ჩვენ გვრზდიან დედანი, ჩვენა ვსცხონდებით, ურჯულოთ, კუპრში მიელით ქმენანი, ამის თქმით ვწარამარაობთ“ — გულისათქმელს თამამად გამოხატავს მისი გმირი — ალუდა ქეთელაური. გენიოსი პოეტის თვალთ დანახული ჩერქეზთა მხარე „ქორ-შეგარდნების ბუდე“ ანუ

²⁶ Гегель, Позитивность христианской религии, работы разных лет, т. 1. 1970, стр. 122.

„ვაჟკაცთა“ საცხოვრისია („სისხლისძიება“). მგოსანს უყვარს „ჩერქეზთა ქვეყანა წმინდა ჩერქეზის გულითა“, იმიტომაც, რომ ის „სულდგმულებს მამა-პაპათა რჯულითა“.

ყოველგვარი შოვინისტური თვალსაზრისისაგან განრიდებული ვაჟა, თავისი ხალხის შინაგან სულიერ ღირსებას წარმოაჩენს (გრ. კიკნაძე), ღირსებას, რომელსაც ახლა ტოლერანტობას უწოდებენ.

ქართველი ხალხის სულიერი ცხოვრების უღრმეს ფენათა გამომხატველი მგოსანი ამავე დროს ყოველივე ეროვნულის ფხიზელი გუშაგია, განსაკუთრებით მაშინ, როცა უსახურ კოსმოპოლიტურ და შოვინისტურ წარმონაქმნთა ნაცოდვილარს აწყდება.

კოსმოპოლიტიზმი, ახლა რომ გლობალიზაციას უწოდებენ, თუ უკიდურეს ფორმას მიიღებს, ეროვნულ ღირებულებათა ნივილირებას იწვევს, წარმოშობს ნიჰილიზმს ტრადიციისადმი, რაც პოეტის აზრით, დამღუპველია ჩვენი მომავლისათვის. ეს აზრი და განწყობა კარგადაა გადმოცემული 1897 წელს შექმნილ ლექსში „პროვინციის ქებათა-ქება“, სადაც ვკითხულობთ:

*„ქართულს გაზეთებს ვიწუნებთ,
ჟურნალებს ვიწერთ შორითა
ჩვენი სუყველა გაცუდდა,
გაქონილია ქონითა;
საუცხოოა უცხოისი
შეკრული ვარდის კონითა.
ვინ გავა, ვნახავთ ბოლო ჟამს,
მდინარეს ამა ფონითა“.*

შემდგომ ვაჟა-ფშაველა თავის ფილოსოფიურ პუბლიცისტიკაში კიდევ უფრო შთაბეჭდავ ძალმოსილებას მიანიჭებს აქ გაჟღერებულ აზრს და ამ კონტექსტში, როგორც საკუთრივ ქართველი ერის, ასევე „კავკასიის ხალხის“ თანაარსებობის პრობლემასაც.

ამ გაუგებრობაში გარკვეული სიცხადე შეაქვს არა მხოლოდ ზოგადსაკაცობრიო ტკივილთა კონტექსტში მოაზრებულ ფილოსოფიური პუბლიცისტიკის შედეგს „კოსმოპოლიტიზმი და პატრიოტიზმი“, არამედ პოემასაც — „ჰაოს და ქართლოს“, სადაც თვით მის მიერ „ეროვნულ იდეოლოგიად“ აღიარებულ ილია ჭავჭავაძის „ქვათა ღაღადში“ სომხური მაფიის წინააღმდეგ გამოტანილ განაჩენს, კიდევ ერთხელ მხატვრული სიტყვით უკვდავყოფს, რითაც ცხადყოფს, რომ მიუხედავად ათასწლოვანი კულტურულ-პოლიტიკური ურთიერთობისა და ამავე წიაღიდან მომდინარე „ძმობის“ ლეგენდის ლამაზი ტრადიციისა, იძულებულია ბოლოს და ბოლოს ამხილოს „ჰაოსის მოღალატობა, სიმრუდე მისი სულისა“. გაივლის დრო და ქართველი ხალხი მწარე ცხოვრებისეული სიბრძნის გაკვეთილად ჩათვლის ამ დიდი სულიერების მატარებელი გენიოსის ღიაგნოზს.

ვაჟა-ფშაველა ქართული სულიერების გამომხატველი ის დიდი ხელოვანი იყო, რომელსაც „სალოცავ ხატად“ ჰქონდა ქცეული სამშობლო-ქვეყანა: „ღმერთო, სამშობლო მიცოცხლე!“ — აცხადებს მგოსანი. ამ იდეის რეალიზაციის პირობად მას ერთიანი საქართველოს არსებობა მიანდა. დიდი პოეტი ყველაზე უძნელეს დროშიც კი, თავს იმით ინუგეშებდა, რომ მის „სიმღერას ყურს უგდებდნენ ქართლელ-კახელი, იმერ-აფხაზი“ („ნუგეში მგოსნისა“); ამიტომაც, არც ერთ „კილოს არ სწუნობს თუა ქართულის გვარისა“ და უსახურ კოსმოპოლიტიზებად სახავს იმ შავბნელ ძალებს, „ვინც საკუთარ ანბანს უდგენდა, სამეგრელოს და სვანეთსა“ („ვინ არის კაცი“, 1902). ერთიანი საქართველოს დიდი მესიტყვე სამარადჟამოდ უკვდავყოფს მკითხველის წარმოდგენაში არა მხოლოდ ფშავე-ხევსურეთის, თუშეთის, ქართლ-კახეთის გარემოს და მის მკვიდრთ, არამედ ქებათა-ქებას უძღვნის „ლიხს იქით“ ხილულ „ლამაზს მხარეს, სადაც ერთობით ცხოვრობს ხალხიცა, იმერ-მეგრელი, აფხაზი“ („ქებათა-ქება“, 1893). თავისი ლამაზი ხალხის სულიერი ძლიერების გამომხატველი გენიოსის წუხილს მხოლოდ ის იწვევს, თუ „რისთვის დაგვბადა უფალმა, ცოტანი ქვეყანაზედა?!“ („ქებათა-ქება“, 1893).

„კაკასიის ხალხთან“ (ი. ჭავჭავაძე) ქართველთა დამოკიდებულების პრობლემას ყურადღებას აქცევს ქართველი მწერალი და პუბლიცისტი **გნატე ნინოშვილი**. ამთავითვე აღსანიშნავი ისაა, რომ ეს მწერალი ამაყობს აფხაზურ-ჩერქეზული წარმომავლობით, როცა 90-იან წლებში ერთ მეგობარს სწერს: „კიდევ კარგი ჩემი აფხაზურ-გურული სისხლი თავის კალაპოტში დამაგრდაო“.²⁷ როგორც ჩანს, ე. ნინოშვილს ჰქონდა იმის ცნობიერება, რომ ინგოროყვათა საგვარეულო გურიაში აფხაზეთის გზით ჩერქეზეთიდან ჩამოსახლებულა.²⁸ განსაკუთრებით საყურადღებო ისაა, რომ ის აიგივებს აფხაზსა და ჩერქეზს და რაც საგულისხმოა, მას როგორც გურულთა მონათესავეს, ერთ სიბრტყეზე აქცევს.

კაკასიის მთიელებთან, კერძოდ, დაღესტნის ხალხთან მიმართების თვალსაზრისით, საინტერესო დაკვირვებებია მოწოდებული დაღესტანში მოგზაურობის შთაბეჭდილებებზე აკებულ სტატიაში: „წერილი დაღესტნიდან“ (1891 წ.). მწერალი აქ ავლენს კაკასიის ხალხთა ისტორიის ჩინებულ ცოდნას და აწმყოში შექმნილი სოციალურ-პოლიტიკური პროცესების შეფასება-ანალიზის გამორჩეულ უნარს, როცა აღნიშნავს: „დაღესტანი, ეს ჩვენი პატარა მეზობელი, ხშირად არის მოხსენებული ჩვენს მატია-ნეში. ხშირად იხრიდა თავს საქართველოს წინაშე, მაგრამ უფრო ხშირად

²⁷ გნატე ნინოშვილი, წერილი ვარლამ ჭიჭინაძისადმი, თხზულებათა სრული კრებული, სიმონ ზუნდაძის რედაქციით, პუბლიცისტური წერილები, დოკუმენტური მასალები, თბ., 1935. გვ. 101.

²⁸ დაწვრილებით ამ პრობლემის შესახებ იხ. პ. ინგოროყვა, „ინგოროყვო“ გვარეულობის ჩერქეზული შთამომავლობის შესახებ, ე. ნინოშვილი, თხზ. ტ. I, ტფ., 1935.

კი თავისი წუნკალა ბელადებით მოსვენებას არ აძლევდა საქართველოს... ვინ მოსთვლის, რამდენი მუშა ქართველი კაცი დაკლულა შეუბრალებელის ლეკის ბელადის ხელით, რამდენი ქართველი ქალი ტყვედ წაყვანილა ლეკეთში და გაუპატიურებულა... მართალია, ვაჟკაცობით განთქმული ქართველი გმირები ხშირად ატოვებინებდნენ საქართველოში ქურდულად შემოპარული ლეკის ბელადებს სიცოცხლეს; თუ ლეკებს „ალი ფოლადები“ ვკვავდათ, ჩვენ სამაგიეროდ „ოთია მესხები და ადამ ბებურიშვილები“ ვკვავდათ. მაგრამ ამით საქმე არ კეთდებოდა; საქართველოს ორი-სამი მტერი მუდამ ადგა კარზე, რომელსაც უნდა გაჰკლავებოდა. დაინახავდნენ ლეკები თუ არა საქართველო გაჭირვებულ მდგომარეობაშია, შემოესეოდნენ ქურდულად და ანადგურებდნენ ჩვენს მამულს... ამ მიმდინარე საუკუნის შუაში, რუსეთისა და ქართველების ჯარმა შეიპყრეს გუნიბის ლომი-შამილი და ამით მოუღეს ბოლო დაღესტნის თვითარსებობას... ნამდვილი წინასწარმეტყველება ძნელია, მაგრამ ის კი უნდა ვიფიქროთ, რომ ისეთი მხეცური სისხლის ღვრა როგორიც ზევით ავღნიშნეთ, აღარ უნდა განმეორდეს დაღესტანსა და საქართველოს შორის“.²⁹

წარსულის მწარე, ავადმოსაგონარ ღღეთა გახსენება ფხიზელი რეალიზმის გრძნობით სავსე მწერალს იმისთვის სჭირდება, რომ ქართველ და დაღესტნელ ხალხთა ურთიერთობას მომავალში უკეთესი პერსპექტივა ჰქონდეს. მშვიდობიან ცხოვრებას, თუ დაღესტნელები ქართველებთან ერთად განავითარებენ ვაჭრობასა და მრეწველობას და თავს დაადწვევენ სომხის ბურჟუაზიას, მისი თქმით, შეიძლება მათთვის კეთილმეზობლური თანაარსებობის ჟამი დაეყენებინა.

საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს, რომ ეროვნული ცნობიერების გაღრმავების საქმეში, ქართული სულის გასაღონიერებლად, ფასდაუდებელია დიდი ქართველი პედაგოგის, მწერლისა და მამულიშვილის **იაკობ გოგებაშვილის** სახელმძღვანელოებში: „ბუნების კარსა“ (1868 წ.) და „დედა ენაში“, საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიისა და ეროვნული მენტალობის შესახებ მხატვრული ექსპრესიით მოწოდებული ყმაწვილთა გონებისათვის ესოდენ საჭირო ინფორმაციები. იაკობ გოგებაშვილმა ბრწყინვალედ შეძლო დაეხასიათებინა საქართველოს ყველა კუთხე და რეგიონი: ქართლი და კახეთი (ქიზიყი, გარე კახეთი და სხვ.), ახალციხის მხარე: ჯავახეთი, მესხეთი (აჭარა, ქობულეთი, შავშეთი, ლივანა, ერუშეთი, ჭანეთი), იმერეთი და რაჭა, სამეგრელო და გურია, სამურზაყანო, სვანეთი და აფხაზეთი... ბოლოს ოსეთი. მის მიერ დიდი ტაქტით არის მინიშნებული იმაზე, რომ ენობრივად ქართლ-კახეთი, იმერეთი და გურია, რაჭა-მესხეთი, აჭარა-ჯავახეთი, შავშეთი თუ ერთ ფესვზე ამოზრდილი ტომებია, მათთან ერთად, მეგრელები და სამურზაყანო შეადგენდნენ ქართველთა შტოს, ენაც

²⁹ ე. ნინოშვილი, წერილი დაღესტნიდან, თხზ. ტ. III, ტფ., 1935. გვ. 35.

ღვიძლი ძმა ქართულის ენისა, ქართულია, მაგრამ სვანეთი ქართველების ტომის უფრო შორეული შტოა. ამ ფონზე „აფხაზები ჩამომავლობით ქართველების მოდგმისა არ არიან... მაგრამ მაინც კავკასიის ყველა ხალხზედ უფრო ახლო არიან ქართველებთან“. „მთის ხალხია“, თუმცა „მათ ყოველთვის მჭიდრო კავშირ-ურთიერთობა ჰქონიათ ქართველებთან და ამიტომაც განიხილებიან ერთიან ქართულ სივრცეში, როგორც ამ ქვეყნის კულტურულ-პოლიტიკური მშენებლობის მონატრებულნი და მისი წარმატებისა თუ ჭირ-ვარამის მოზიარენი“.

განსაკუთრებით შთაბეჭდავია იაკობ გოგებაშვილის მიმართება დაღესტნის ხალხებისა და კერძოდ ლეკებისადმი. ქართველთათვის უკვდავ მოთხრობაში „იანანამ რა ჰქმნა?“ დიდი მოძღვარი იმ იდეის ქადაგია, რომ „ძველის დრიოდან დაღისტანსა და საქართველოს შორის ტკბილი განწყობილება სუფევდა. ყოველს საქართველოს მტერს დაღისტანი მტრობას უწევდა, ყოველს საქართველოს მეგობარს მოყვრულად ეპყრობოდა და არავის არ ახსოვდა, რომ ლეკები როდისმე საქართველოს დასცემოდნენ და ჩხუბი აუტეხნათ ქართველებისთვის. ლეკები მტრად გაუხდნენ ქართველებს შემდეგში, როდესაც მაჰმადიანობა მიიღეს და საქართველომ მართლმადიდებლის რუსეთისკენ გაიწია“.³⁰ ი. გოგებაშვილი XIX საუკუნის ქართველ მწერალ-მოდგმელთა შორის ის მოაზროვნეა, რომელიც გარკვეული პედაგოგიკური მიზანდასახულებით, ახალ დროში ავბედითი პოლიტიკური ქართველებსაგან ურთიერთგაუცხოებულნი, ეთნოკულტურული მონაცემებით, ტრადიციებითა და ისტორიული ხვედრით, ერთიან გეოპოლიტიკურსა და სულიერ ველში მოქცეულ ქართველთა და დაღესტნის ხალხთა შორის კულტურული მედიატორის ამპლუაში წარმოდგება, როცა ახალგაზრდობაში კავკასიის ამ ძირძველ მკვიდრთა ურთიერთსიყვარულის ცნობიერებას ამკვიდრებს. რაოდენ რთული სულიერი კლიმატი არ უნდა სუფევდეს, ი. გოგებაშვილის ხედვით, კავკასიის ხალხთა, კერძოდ ქართველთა და ლეკთა შორის მაინც მყარია და სიცოცხლისუნარიანი „დედობილ-მამობილის“, „აღზრდილ-აღმზრდელის“ (გვ. 23) ინსტიტუტის უმტკიცესი სულიერ-ფსიქიკური ერთობა. ამ ფენომენის შენახვაში კი გადამწყვეტ როლს ასრულებს კონკრეტულ შემთხვევაში სიმღერაში უკუფენილი კულტურის უღრმესი გენეტიკური კოდი, რომელიც მშობლიურ ფესვებს მოწყვეტილ ადამიანშიც აღვიძებს მიძინებულ ეროვნულ ნერვს და აბრუნებს მას თავის სივრცეში.

ღრმა ქრისტიანულ მცნებათა პათოსი უდევს საფუძვლად ამ მოთხრობის პერსონაჟთა ქცევას, როცა მწერალი ახალგაზრდობას ასე მოძღვრავს: „საუკეთესო წყარო ადამიანის ბედნიერებისა მოსიყვარულე გულია“ (გვ. 24).

³⁰ იაკობ გოგებაშვილი, „იანანამ რა ჰქმნა?“, ქართული პროზა, ტ. XIV, თბ., 1987. გვ. 9. სხვა შემთხვევაში მასალის ციტირებისას გვერდებს ვუთითებთ ტექსტშივე ამავე გამოცემის მიხედვით (ი. ე.).

ასეთია, ძირითადად, XIX საუკუნის ქართველ მწერალთა ნაწერების მიხედვით იმ არასრული მასალის ნუსხა, რომელშიც მეტ-ნაკლები დამარწმუნებლობით წარმოდგენილია ქართული გონის საუკეთესო ნაწილის მიმართება, როგორც საკუთრივ ქართული ტომებისა, ასევე მის კვალობაზე, საერთოდ, კავკასიის ხალხების გენეტიკისა და კომუნიკაბელურობის პრობლემისადმი.

რასაკვირველია, ჩვენ შორს ვართ იმ აზრისაგან, რომ ქართველ მწერალთა ნაწერებსა და ცალკეულ გამონათქვამებში კონცეპტუალურ დონეზე, ლოგიკურ-დისკურსიული ანალიზის ფორმით იყოს ჩამოყალიბებული თვალსაზრისი — ქართველი ერისა და მისი მიმართების შესახებ კავკასიურ ტომებთან, მათ ენებსა და კულტურასთან. ეს უკვე მოგვიანებით, საგანგებო მეცნიერული დისკუსიის დონეზე იქნება განხილული, ღრმა აკადემიზმით შეჯავშნული ისეთ დიდ ქართველ და უცხოელ მეცნიერთა ნაშრომებში, როგორცაა, ქართველთაგან: ნიკო მარი, ივანე ჯავახიშვილი, სიმონ ჯანაშია, არნოლდ ჩიქობავა, ქ. ლომთათიძე და სხვები. უცხოელთაგან: დეეტერსი, ბოუდა, დიუმეზილი, ი. კარსტი, გ. კლიმოვი და სხვ. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ამ სფეროში აკადემიკოს არნოლდ ჩიქობავას ღვაწლი,³¹ რომელიც არა მხოლოდ კავკასიაში, არამედ მსოფლიო სივრცეში კავკასიოლოგიის კვლევის მეცნიერული სკოლის ფუძემდებლად მოგვევლინა.

ქართველ მწერალთა ნაწერების მიხედვით, „კავკასიის ხალხებში“ სხვადასხვა რაკურსით მოიაზრებიან: საკუთრივ ქართველები, ე. ი. იბერები, კოლხები, სვანები, ლაზები, ასევე აფხაზები... სომხები, ოსები, ალბანელები, ჩერქეზები, საერთოდ, ადიღე-ყაბარდოელები; ქისტები, ლეკები, დაღესტნის მკვიდრნი. ამ მხრივ ისეთი მოცემულობები, როგორცაა: აფხაზი, ჩერქეზი, ერთიანად ყაბარდოელი, ქისტები, ოსიცი კი, ქართველ მწერალთათვის თავიანთი ცხოვრების წესით „რჯულზე უფრო უმტკიცესი“ (ა. წერეთელი) ტრადიციით განიხილებიან ერთიან კულტურულ-პოლიტიკურ სპექტრში და აღიქმებიან როგორც მონათესავე ხალხები, მაშინ როცა გარკვეული ფორმით კონფლიქტურ ველს ჰქმნის არა მხოლოდ მოკეთის ნიღბით მოსილი, ქართველ მწერალთა სატირის ობიექტად ქცეული მეზობელი სომხის ბურჟუაზია და მუსლიმანური ფანატიზმით დაბანგული დაღესტნის ზოგიერთი ტომი. მაგრამ მათ მიმართაც ქართველი მწერლები (გრ. ორბელიანი, ი. ჭავჭავაძე, ა. წერეთელი, ა. ყაზბეგი, ვაჟა-ფშაველა, ი. გოგებაშვილი, ე. ნინოშვილი) ქსენოფობიას კი არ ავლენენ, არამედ ახსნა-განმარტებით ანალიტიკურ მიდგომას ირჩევენ, რითაც მკაფიოდ წარმოაჩენენ უძველესი კულტურის მქონე ქართველი ხალხის მენტალობისათვის სპეციფიკურ ტოლერანტულ ბუნებას.

³¹ დაწვრილებით ამ ავტორთა მეცნიერული ნააზრევის და საკუთრივ პრობლემის ისტორიის შესახებ იხ. არნოლდ ჩიქობავა, „იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების შესავალი“, თბ., 1979.

ქართველი ხალხის სულიერი ცხოვრების უღრმეს ფენათა გამომხატველი ისეთი დიდი მწერლები, როგორცაა: აკაკი წერეთელი, ალექსანდრე ყაზბეგი, განსაკუთრებით, ვაჟა-ფშაველა, ახალი დროის ე. წ. „სულის კრიზისის“ ფაზაში მყოფი კაცობრიობის წინაშე ზნეობრივ ღირებულებათა გადასარჩენად მრავალი მოწინავე მოაზროვნის მიერ იდეალად დასახულ „სულის რაინდობის“ (ნ. ბერდიაევი) ამსახველ შედეგებს ჰქმნიან. ამ კონტექსტში გამორჩეულია და როგორც ითქვა, რაინდული სულის გამოსახვის მხრივ მანამდე უცნობ სიმაღლეს წარმოადგენს გენიალური ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებისათვის სპეციფიკური ის ნიშანი, რომელიც მკითხველში სხვა ეროვნებისა და რელიგიური მრწამსის ღირსეულ წარმომადგენლებთანადი პატივისცემას ნერგავს. როგორც ითქვა, ესაა, სწორედ ჯერ კიდევ ჰეგელის მიერ შენიშნული ჭეშმარიტი ქრისტიანისათვის ნიშანდობლივი „ნათანბრებისეული“ პრინციპის ამოქმედება ქართულ სივრცეში.

საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს, რომ კავკასიის ხალხთა მიმართ ქართველ მწერალთა ნაგრძნობ-ნააზრევი ერთგვარად უნისონშია „კავკასიური რასის“, როგორც პროგრესის დამამკვიდრებელი „მშენებელი რასის“ ჰეგელისეულ კონცეპტთან, რომელშიც შედის მონათესავე ხაისათისა და ტემპერამენტის გამომხატველი „იტალიური, ქართული და ჩერქეზული ფიზიონომიის“ (ჰეგელი) შტრიხები. ახლა, როცა „სულის კრიზისის“ ფაზაშია კაცობრიობა, შეიძლება უძველესი კულტურის პატარა ერს — ქართველ ხალხს, ოპტიმისტური განწყობა და პერსპექტივა შეუქმნას დიდი მოაზროვნის პროგნოზმა, რომ „კავკასიურ რასაშიდა აღწევს გონი აბსოლუტურ იგივეობას თავთან. ესაა მშენებელი რასა. პროგრესი მხოლოდ კავკასიური რასის გზითდა იწყება“.³²

ვფიქრობთ, ქართულ გარემოსთან კავკასიის სხვა მკვიდრთა ეთნომენტალური სამყაროს რეპრეზენტაციის სპეციფიკის ნათელსაყოფად მანამდე არსებული საინტერესო დაკვირვებების სათანადო თავმოყრა-ინტერპრეტაცია კიდევ უფრო დააჩქარებს მენობელ ხალხებთან პოლიტიკური და კულტურათმორისი ურთიერთობების დარეგულირებას და ხელს შეუწყობს მის განვითარებას.

³² ჰეგელი, ფილოსოფიურ მეცნიერებათა ენციკლოპედია. გონის ფილოსოფია. თარგმანი გერმანულიდან ნ. ნათაძის, თბ., 1984. გვ. 61-63. ჰეგელის ამ დაკვირვების საინტერესო გააზრებანი მოცემულია წიგნში: ვ. გოგუაძე, ერი გულადი, პურადი... თსუ, 1977. გვ. 104.